

האם חל שינוי במאפייני החוסן חברתי ב"עוטף עזה"?

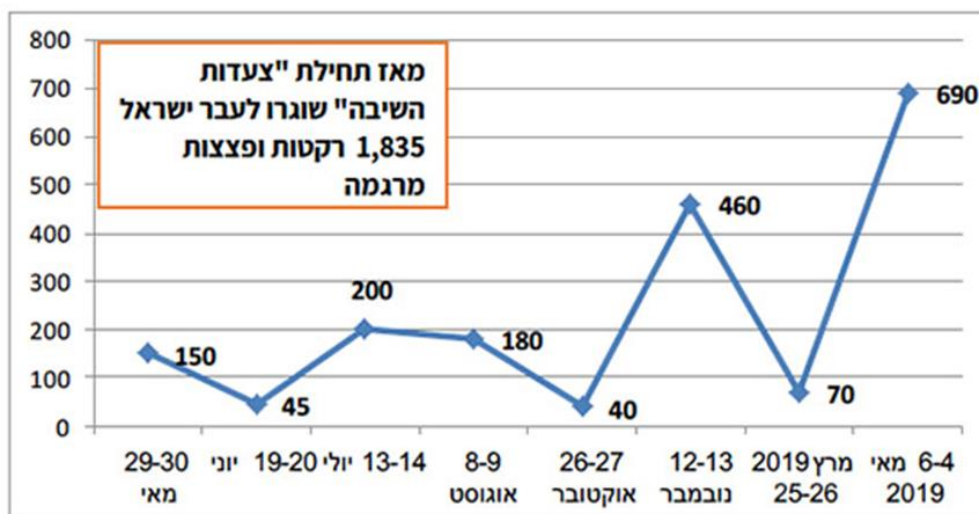
כרמית פדן ומאיר אלרן

אין מענה חד משמעי לשאלה האם המשך רצף "סבבי ההסלמה" באזור 'עוטף עזה' יפגע בחוסן התפקודי הגבוה באזור. עם זאת, ניסיון העבר מורה שמול הפרעות מהטבע ומידי אדם, אפשר שדחק נפשי וחוסן חברתי גבוה ידורו זו לצד זו, ובמקרה הישראלי - במיוחד אם יתקיימו שני תנאים: האחד (המתקיים בשטח) - אספקה של שירותים בסיסיים על ידי ההנהגות המקומיות, לצד בניה והטמעה של "תחושת היחד", הייחוד הקהילתי והשייכות למקום; השני (שאינו מתקיים) - אספקת תקווה על ידי הממשלה לאפשרות של פתרון בר קיימא, שימנע או יצמצם מאוד את ההפרעות הביטחוניות החוזרות ונשנות. בינתיים, השילוב בין היעדר פתרון לאיום הנמשך מרצועת עזה לבין העמימות לגבי מערכת היחסים עם חמאס מייצרים ואקום, הפוגע בחוסן חברתי ב"עוטף עזה", ששימורו מהווה אינטרס לאומי ישראלי מהמעלה הראשונה.

הגדרת חוסן חברתי מהזווית התפקודית מבטאת את היכולת של מערכת להתמודד בגמישות עם הפרעה קשה, להתאושש ממנה במהירות ולחזור לתפקוד תקין ואף משופר. במחקרים שנערכו על ידי החתומים על מאמר זה, שבחנו את החוסן חברתי ביישובים ב"עוטף עזה" בין השנים 2016-2006, נמצאה רמת חוסן חברתי גבוהה ביישובים. הקריטריונים שנבחנו, וביניהם יכולת התארגנות, מנהיגות ואמון חברתי, הראו כי התנהלות היישובים העידה על יכולת תפקוד גבוהה בעת העימותים וכן על צמיחה דמוגרפית, חברתית וכלכלית מרשימה לאורך זמן - בין העימותים ולאחריהם. כל זאת, למרות האיום הנמשך באזור זה שהגיע לשיאו בשלושה סבבי עימות אלים שהתחוללו בו ובכללם "צוק איתן" (קיץ 2014), שהתאפיין במשכו הארוך ובהפרעות ניכרות לשגרת החיים.

מאז מארס 2018 חלו שינויים ניכרים במאפייני ההפרעות הביטחוניות מרצועת עזה. במאמר זה תיבחן השאלה אם שינויים אלה יצרו גם שינוי ממשי ברמת החוסן חברתי ומאפייניו, כפי שנטען לאחרונה על ידי גורמים שונים במרחב. שאלה זו נבחנת כאן כחלק ממחקר רחב יותר הנערך בימים אלה, שמטרתו לעמוד על האופן שבו גורמי מנהיגות מקומית מסייעים לקדם את החוסן חברתי במרחב המאויס. אשר למאפייני ההפרעות הנוכחיות מרצועת עזה: לאחר שלוש וחצי שנים שקטות יחסית מאז הפסקת האש שסיימה את "צוק איתן", החל לחץ רצוף על יישובי "העוטף". את ראשיתן ציינו "צעדות השיבה" על גדר הגבול, בלוני נפץ ועפיפוני תבערה שגרמו לשריפות רבות באזור "העוטף" ולמחיר סביבתי ניכר ולשיבוש השגרה - יותר מחמישים אלף דונמים נשרפו ואלה כוללים, נוסף לשריפת שדות חקלאיים, גם פגיעה קשה בחי ובצומח באזור. לאלה מתלוות הרעשה בלתי פוסקת והטרדה מתמדת של תושבי "העוטף", בעיקר ביישובים צמודי הגדר. מצב זה מלווה בסדרה של "סבבי הסלמה" קצרים אך עזים, המתאפיינים בפרץ גובר של ירי תלול מסלול בהיקפים נרחבים (כולל ירי נ"ט בכינון ישיר על רכבים). תגובת צה"ל להפרעות אלה כללה ירי לעבר עמדות צבאיות של חמאס והגי'האד האסלאמי, כולל הצרת מרחב הדיג העזתי ולאחרונה גם הפסקת העברת דלק לתחנת הכוח ברצועה (והידושה, שוב, במסגרת

הסכם רגיעה). התרחשויות בלתי פוסקות מעין אלה ערערו ומערערות באופן תדיר ובאורח קיצוני את שגרת החיים של תושבי האזור ויוצרים בקרבם מצבי דחק קשים.

התרשים לקוח מאתר המל"מ

בנסיבות מאתגרות אלה נשמעים באחרונה במרחב "העוטף" קולות מגוונים בקרב הציבור, בעלי תפקידים וחלק מההנהגות המקומיות, על אודות סימנים לתחילת מגמה אפשרית של "קריסת החוסן" של התושבים כפרטים ושל היישובים כקהילות. וזאת, עקב מה שהם מכנים "מלחמת התשה בלתי נגמרת". התלונות מדגישות כי פחד ותחושת אי-ודאות חזרו לשרור בחלק מהיישובים ועקב כך נשמעים דיבורים על עזיבה (בעיקר בקרב משפחות עם ילדים), על ירידה בהיקף המתעניינים להתיישב במרחב, על כך שמרכזי החוסן אינם מסוגלים לעמוד בלחץ הפניות אליהם ובעיקר - על כך שאין תקווה לרגיעה, הסדרה או הסדר מדיני ארוך טווח בין ישראל לחמאס, שיאפשרו שגרה ונורמליות. "הספוג מלא" היא מטפורה שגורה בפי תושבים ב"עוטף עזה" המלינים על מצבם.

נדגיש כי מחקרים קודמים שערכנו מראים כי בכל הקשור להתמודדות האזרחית המידית של היישובים במרחב עם האתגר הביטחוני ניכרת רמה גבוהה ואף משתפרת של תפקוד מערכתי. המנגנונים הקהילתיים והמרחביים שהוקמו בשנים האחרונות (צוותי חירום יישוביים, מרכזי חוסן, חדרי מלחמה, כיתות כוננות, צוותי כיבוי, כמו גם הקשר הישיר והיעיל עם האוגדה המרחבית של צה"ל) פועלים באופן מיטבי. הם ממלאים אחר הציפיות מהם במסירות, במקצועיות, בהתמדה וברגישות רבה לצורכי התושבים. קיימת הבנה ליציאת תושבים לחידוש משאבי התמודדות (יציאה המכונה בפי תושבי האזור: "הטענה") באמצעות הפוגות עתיות - ובעיקר תוך כדי סבבי ההסלמה. במילים אחרות, מבחינת התנהלות מערכות החירום האזרחיות - המנוסות מאד - ניכרת רמה גבוהה של חוסן תפקודי. כל זאת, לצד ההגנה המקיפה, על כל רכיביה, שמעניק צה"ל לאזור ולתושביו.

החוסן החברתי במרחב נמדד גם בהמשך תנופת הצמיחה. כך, לדוגמה, לצד המספר הזניח של משפחות שבוחרות לעזוב את אזור "העוטף" נמשכת, גם בשנה האחרונה, קליטת משפחות חדשות: עשר משפחות נקלטו לחברות מלאה בקיבוץ כפר עזה, עוד ארבע משפחות נקלטו בקיבוץ נחל עוז וצפויות להיקלט בקיבוץ זה משפחות נוספות עד סוף שנה זו (שני הקיבוצים נכללים

במועצה האזורית שער הנגב שהראתה בשנה האחרונה לבדה צמיחה דמוגרפית מרשימה: מ-5000 ל-8,700 תושבים). גם העיר שדרות נהנית מצמיחה דמוגרפית מהירה עד כי מספר התושבים בעיר עלה מ-23,000 תושבים לערך בשנת 2016 לכ-28,000 היום.

גם ברמה הכלכלית אין סימנים להאטה בצמיחה המרשימה המאפיינת את המרחב בעשור האחרון, למרות ההפרעות הביטחוניות הנמשכות: תנופת הבנייה בשדרות וביושבים הכפריים ניכרת מאד; מוקמים מיזמים כלכליים חדשים, כדוגמת שיתוף הפעולה בין שדרות לשער הנגב בהקמת אזור תעשייה משותף. אין ספק שמרחב "עוטף עזה" ממשיך לצמוח ובונה עצמו, גם בסיוע מסיבי של המדינה, כמרחב משגשג המשקף חוסן מובהק ויציב.

השאלה החשובה היא אם המשך רצף "סבבי ההסלמה" לאורך זמן, היוצר הפרעות קשות ולכן מגביר את תחושות הדחק והלחץ בקרב תושבים, יפגע בעתיד בחוסן התפקודי הגבוה ב"עוטף עזה". לשאלה זו אין מענה חד משמעי. עם זאת, על רקע ניסיון העבר, בישראל ובעולם, מול הפרעות מהטבע ומידי אדם, לא מן הנמנע ששתי התופעות - דחק נפשי בקרב תושבים וחוסן חברתי גבוה - ידורו בכפיפה זו לצד זו. זאת, במיוחד אם יתקיימו במקרה הישראלי שני תנאים: האחד (המתקיים בשטח) - אם ההנהגות המקומיות ישכילו לספק רמה גבוהה של שירותים בסיסיים, כולל מענה סביר מול ההפרעות, ויותר מכך ישכילו לבנות ולהטמיע את "תחושת היחד", הייחוד הקהילתי והשייכות למקום של התושבים; והשני (שאינו מתקיים) - אם הממשלה תספק תקווה לאפשרות של פתרון בר קיימא, שיהיה בו כדי למנוע, או למצער לצמצם מאוד, את ההפרעות הביטחוניות החוזרות ונשנות במרחב. בינתיים הממשלה בעיקר מפזרת ערפל בכל הקשור למדיניותה מול חמאס ונמנעת לפרוס בפני הציבור תפיסה לגבי פתרון עתידי להפרעה המתמשכת. השילוב בין היעדר פתרון לאיום הנמשך מעזה לבין העמימות לגבי מערכת היחסים עם חמאס מייצרים ואקום הפוגע בחוסן החברתי ב"עוטף עזה", ששימורו מהווה אינטרס לאומי ישראלי מהמעלה הראשונה.